

Sýkořice vousatá (*Panurus biarmicus*) na Radovesické výsypce u Bíliny (severozápadní Čechy)

Bearded tit (*Panurus biarmicus*) in the Radovesická výsypka spoil heap near Bílina town (northwestern Bohemia)

Jiří Vaník & Anna Vaníková

Zabrušany 83, Zabrušany 417 71, e-mail: gothig@seznam.cz (J. Vaník), apikesova@seznam.cz (A. Vaníková)

Abstract: Bearded tit (*Panurus biarmicus*) of Radovesice spoil heap in northwestern Bohemia (distr. Teplice) was studied. The area of this outer spoil heap of the Bílina brown coal mine is 1653 ha, and it is in the final phase of reclamation process. The article is a summary of the field observations of this species in the spoil heap since the first observation in March 2019 until the end of 2020, including marking rings and recapturing. Historically, the first observation of this species in the whole study area was made at the locality by the authors on 2nd March 2019. In total, the occurrence of the species was recorded 10 times in 2019 and 22 times in 2020. 19 specimens were ringed in 2019. 17 specimens were ringed in 2020 and 11 another were recaptured from those ringed in previous year. In 2019, 1 bird was recaptured and in 2020, 2 birds were recaptured from places outside of the study area.

Keywords: Radovesice spoil heap, birds, bearded tit, Most basin, faunistics

Úvod

Sýkořice vousatá (*Panurus biarmicus*) patří na našem území mezi vzácně hnízdící druhy. Obývá rozlehlé plochy rákosu či orobince s hustým podrostem ostřice či jen slehlým loňským materiálem. Hnízdění v České republice je asi 100–200 párů (ŠŤASTNÝ et al. 2006). Sýkořice vousatá je v Červeném seznamu ptáků České republiky (ŠŤASTNÝ et al. 2017) uvedena jako druh ohrožený (EN – endangered), podle vyhlášky Ministerstva životního prostředí České republiky č. 395/1992 Sb. (ANONYMUS 2013) je vedena jako druh silně ohrožený.

Dle ornitologické databáze České společnosti ornitologické (AVIF 2021) byl výskyt tohoto druhu v Ústeckém kraji omezen pouze na mimohnízdni potulkové období. První prokázané a nám známé hnízdění bylo zaznamenáno v roce 2019 v prostoru Radovesické výsypky. Za jediný známý hnízdni údaj mimo plochu výsypky lze považovat pozorování Jaroslava Bažanta a Miroslava Anderleho z rybníků Za pilou u Mariánských Radčic ze dne 26. 5. 2020 (AVIF 2021).

Určovací znaky sýkořice vousaté popisují HROMÁDKO et al. (1993). Adultní samec má světlou modrošedou hlavu s dlouhým černým vousem, bílé hrdlo a černé spodní ocasní krovky (Obr. 1). Adultní samice má hlavu béžově hnědou bez černého vousu, hrdlo téměř bílé a spodní ocasní krovky béžové (Obr. 2). Juvenilní pták je podobný adultní samici, má však černý hřbet a černé plochy na ocase, juvenilní samec má oranžový zobák a černou uzdičku (Obr. 3), juvenilní samice uzdičku

hnědou a šedočerný zobák (Obr. 4). Při určování v ruce je dobře použitelným znakem délka 1. ruční letky, juvenilní ptáci ji mají širokou, zaoblenou a převyšuje ruční krovky o 5–11 mm (Obr. 5). Adultní ptáci, popř. plně přepeření ptáci v zimním období, mají 1. ruční letku zašpičatělou a zasahuje ke špičkám ruční krovky, nebo je nejvýše o 2 mm převyšuje (Obr. 6). Po úplném pelichání, které ptáci narození v daném roce a staří ptáci prodělají v období července až září, není již možné od sebe jednotlivé věkové kategorie rozlišit.

Popis zkoumaného území

Radovesická výsypka se nachází v severozápadních Čechách východně od Bíliny a je vnější výsypkou hnědouhelného dolu Bílina Severočeských dolů a.s. Rozkládá se na ploše 1653 ha a v současnosti na ní probíhají závěrečné rekultivační práce. Sypaní skrývky zde bylo ukončeno v roce 2003 a poslední rekultivační práce započaly roku 2011. Na většině území byly použity lesnická a zemědělská rekultivace, doplněné o rekultivaci hydrologickou. Hydrologická rekultivace zahrnuje několik retenčních nádrží a tzv. nebeská jezírka, což jsou menší bezodtoké vodní plochy samovolně vytvořené sesedáním terénu. Dvě plochy, tzv. severní (20 ha) a jižní sukcese (34 ha), byly vyloučeny z rekultivací. Většinu území těchto dvou ploch tvoří malá jezírka a bezodtoké tůňky s menšími porosty rákosu a orobince v prohlubních a při březích, a terénní vyvýšeniny, které pozvolna zarůstají dřevinami, především břízou bělokorou (*Betula pendula*). Tyto sukcesní plochy jsou ponechány čistě přirozenému vývoji bez rekultivační činnosti (KABRNA 2015).

Metodika

Pozorování sýkořic vousatých jsme prováděli v průběhu let 2019 a 2020 při dlouhodobém monitoringu avifauny Radovesické výsypky. Během hnízdní sezony jsme ptáky pozorovali při mapování hnízdní slavíka modráčka středoevropského (*Luscinia svecica cyaneacula*), v zimním období jsme sýkořice vousaté cíleně vyhledávali na vodních plochách. V prostorech jižní sukcese a vodní plochy ve středu výsypky jsme průzkum prováděli pomocí odchytů v rámci kroužkování ptáků. Každoročně jsme odchyt za účelem kroužkování uskutečňovali v prostoru jižní sukcese vždy 2× na každé ze dvou vybraných částí během hnízdního období, použito bylo 120 a 180 metrů nárazových sítí. Další odchty jsme zaměřovali cíleně na jednotlivé druhy, zejména pak na monitoring slavíka modráčka středoevropského, během nichž se nám podařilo odchytit i sýkořice vousaté. Pozorování sýkořic vousatých bylo vázáno na vodní nebo podmáčené plochy v prostoru celé výsypky. Jejich výskyt je omezen pouze na jižní sukcesní plochu, vodní plochu uprostřed výsypky a malé vodní plochy u severní sukcesní plochy.

Použité zkratky

- 1K – pták v prvním kalendářním roce života, tj. pták narozený v roce kroužkování [bird in the first year of life, i.e. bird born in the ringing year]
- +1K – pták nenarozený v kalendářním roce kroužkování, ale v některém z roků předchozích, přesný věk není znám [bird born in one of the previous years, the exact age is unknown]
- f.g. – plně vzletný pták. Přesný věk není znám, může jít o ptáka z roku, v němž byl kroužkován i staršího. Použití této kategorie je omezeno na období od letního pelichání do 31.XII. daného kalendářního roku. [full grown specimen, the exact age is unknown]

F – samice (1 jedinec) [female (1 specimen)]
FF – samice (2 a více) [females (2 or more specimens)]
M – samec (1 jedinec) [male (1 specimen)]
MM – samci (2 a více) [males (2 or more specimens)]

Výsledky

Na Radovesické výsypce jsme dne 2.III.2019 pozorovali ve středu výsypky v rákosinovém porostu 1 pár sýkořic vousatých. Jednalo se o historicky první výskyt tohoto druhu v prostoru Radovesické výsypky. Ptáci se na lokalitě zdržovali ještě 31.III.2019, kdy byl pozorován opět 1 pár. Ve stejném roce se podařilo prokázat i první hnízdění sýkořice vousaté na lokalitě, dne 2.VI.2019 se při pravidelné odchytové kontrole sukcesní plochy výsypky povedl odchyt 1 F 1K. Další 3 juvenilní ex., 2 MM a 1 F, se povedlo dne 15.VI.2019 odchytil v místě prvního pozorování sýkořic. Další jedince se podařilo označit opět na rybníčku uprostřed výsypky dne 22.VI.2019. Kroužkováno bylo 5 ex., a to 2 MM +1K a 1 F +1K, všichni s hnízdní nažinou. Spolu s nimi byli okroužkováni 1 M 1K a 1 F 1K. Ten samý den zde byla kontrolována i 1 F 1K značená na sukcesní ploše dne 2.VI.2019. Během léta se podařilo ještě odchytil 2 FF 1K, a to dne 4.VIII.2019 v prostoru sukcesní plochy a dalšího 1 M +1K společně s 1 F f.g. na vodní ploše uprostřed výsypky dne 11.VIII.2019. Pohnízdni pozorování byla zaznamenána 21.X.2019, kdy bylo pozorováno 5 ex. (Boháč), 26.X.2019 pozorováno 6 ex. (Boháč), 26.XII.2019 pozorováno 8 ex. (Boháč), z toho se povedlo odečíst 1 M značeného zde v létě a 30.XII.2019 (Vaník, Hejná), kdy bylo pozorováno 15 ex., z toho třináct bylo odchyceno v rámci monitoringu. Z těchto odchycených 13 ex. (7 MM a 6 FF) mělo 5 MM a 2 FF kroužek. Kromě 1 M, který byl označen dne 31.III.2019 na Hradeckém rybníku v Tovačově (okres Přerov), byli ptáci značeni v hnízdní sezoně v prostoru výsypky. Všechna zimní pozorování byla skutečná na malých mokřadech v nevyšší části výsypky.

Rok 2020 byl na pozorování sýkořice vousaté na Radovesické výsypce bohatší. První pozorování bylo v tomto roce uskutečněno 6.I.2020, kdy bylo zaznamenáno 7 ex. (Boháč). Dne 6.II.2020 byli pozorováni 2 ex. v prostoru sukcese (Boháč). Následně hned o tři dny později, 9.II.2020 (Vaník, Boháč, Hejná), byli pozorováni na sukcesní ploše 2 páry, oba značené. 1 pár byl značen na ploše Radovesické výsypky, druhý nesl kroužky německé centrály Vogelwarte Hiddensee; celý pár byl označen dne 6.VII.2019 u obce Sawall v Braniborsku a byl společně zastižen dne 19.X.2019 na rybníku Zbožňov u obce Senetín (okres Kutná Hora). 22.II.2020 bylo pozorováno 5 ex. V březnu byla dvě pozorování a to 16.III.2020, kdy byl viděn 1 ex., a 18.III.2020, kdy byli viděni 4 ex., z nichž 2 MM měli kroužky z předešlého roku, konkrétně z léta a ze zimy. Duben byl na pozorování sýkořic hojný, celkem bylo uskutečněno 5 pozorování. První bylo hned 1.IV.2020, a to 1 ex. (Boháč), 2.IV.2020 pak byli pozorováni 2 ex. (Boháč), z nichž jeden byl okroužkován. 5.IV.2020 byly pozorovány opět 2 ex. (Vaník, Boháč), 17.IV.2020 další 2 ex. (Boháč), 27.IV.2020 opět 2 ex. (Boháč). V květnu byla pouze dvě pozorování. 16.V.2020 2 ex. (Boháč) a 30.V.2020 na sukcesní ploše pozorováno a odchyceno 15 ex., z toho 8 zpětných odchytů a 5 ex. dostalo nové kroužky. 7 kontrolovaných ex. bylo kroužkováno v roce 2019, 3 MM +1K a 1 M 1K s 1F 1K v létě a 1 M f.g. s 1 F f.g. v zimě. 1 ex. byl kroužkován začátkem roku 2020. Červen přinesl dvě pozorování. 10.VI.2020 2 ex. (Boháč) a 27.VI.2020 1 ex. (Boháč). V červenci bylo provedeno 5 pozorování. 6.VII.2020 bylo pozorováno 15 ex., z toho 10 ex. bylo odchyceno. Všichni noví kroužkovanci (6 ex.) patřilo do kategorie 1K. 3 ex. měli kroužky z léta 2019 a 1 ex. byl kroužkován jako 1K v roce 2020. 12.VII.2020 byli pozorováni 2 ex. (Boháč), 18.VII.2020 pozorováno 10 ex., z toho 9 ex. bylo odchyceno. 4 ex. 1K dostali nové kroužky a 5 ex. bylo odečteno, z nichž 3 ex. byli

okroužkování jako 1K v roce 2020 a 2 ex. byli kroužkování jako +1K v létě 2019. 23.VII.2020 byli pozorováni 2 ex. 26.VII.2020 byli pozorováni a odchyceni 3 ex. 1K, z nichž 1 ex. byl značen o 20 dní dříve. V srpnu bylo pouze jedno pozorování a to 24.VIII.2020 a byl viděn pouze 1 ex. (Boháč). V září byla zaznamenána pouze 2 pozorování, a to 9.IX.2020 3 ex. (Vaník, Boháč) a 30.IX.2020 opět 3 ex. (Boháč). V listopadu i v prosinci přibýlo vždy po jednom pozorování. Došlo k nim 19.XI.2020 (6 ex.) a v prosinci 20.XII.2020 (4 ex.).

Diskuse a závěr

V rámci našeho monitoringu Radovesické výsypky jsme v roce 2019 zaznamenali první výskyt sýkořice vousaté v celém území. V téměř roce se podařilo prokázat i hnízdění tohoto druhu, když se nám povedlo odchytit 1 F v juvenilním šatě v prostoru jižní sukcesní plochy. Během hnízdního období se nám podařilo zaznamenat ještě několik vyvedených mláďat a dospělých ptáků s hnízdní nažinou, ať na ploše jižní sukcesní plochy nebo na vodní ploše uprostřed výsypky. V následujícím roce 2020 byly již sýkořice vousaté na Radovesické výsypce pozorovány častěji. Podařilo se odchytit a označit nebo odečíst větší množství jedinců, a to skoro o polovinu. Celkově byl výskyt tohoto druhu zaznamenán v roce 2019 10× a 22× v roce 2020. Okroužkováno bylo v roce 2019 19 jedinců, v roce 2020 17 jedinců a 11 jedinců z roku 2019 bylo na lokalitě zpětně kontrolováno. V roce 2019 byl také odečten 1 pták, který byl označen dne 31.III.2019 na Hradeckém rybníku v Tovačově (okres Přerov), a v roce 2020 byli odečtení 2 ptáci, jednalo se o celý pár, který byl označen dne 6.VII.2019 u obce Sawall v Braniborsku (Německo).

Z našich pozorování vyplývá, že tento druh na Radovesické výsypce nachází vhodné podmínky jak pro hnízdění, tak i pro zimování hnízdicích ptáků, nebo slouží jako zastávka pro ptáky z jiných lokalit. Současné podmínky s největší pravděpodobností povedou k nárůstu jeho početnosti. Dále je zřejmé, že novější, jižní sukcesní plocha je pro tento druh perspektivnější než plocha severní, která je asi o deset starší, a kde jsou úzké pásy litorální vegetace již zarostlé vzrostlými stromy. Sýkořice v prostoru výsypky vyhledávají plochy s porostem rákosu, avšak bez většího zastoupení stromů. Postupné zarůstání sukcesních ploch i jednotlivých vodních ploch bude mít na jejich početnost negativní vliv. Pro udržení nebo zlepšení současného stavu sýkořic vousatých v prostoru jižní sukcese by bylo třeba začít udržovat větší vodní plochy tak, aby se zabránilo šíření dřevin a nedošlo k úplnému zapojení stromů v jejich litorálním pásmu.

Literatura

- ANONYMUS (2013): *Vyhlaška č. 395/1992 Sb. Ministerstva životního prostředí České republiky, kterou se provádějí některá ustanovení zákona České národní rady č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny ve znění pozdějších předpisů.* [aktuální k 15. 7. 2013]
- AVIF (2021): *Faunistická databáze České společnosti ornitologické. Birds.cz – pozorování ptáků.* [Online: <https://birds.cz/avif/>. Použito 21. 5. 2021]
- HROMÁDKO, M., HORÁČEK J., CHYTL J., PITHART K. & ŠKOPEK J. (1993): *Příručka k určování našich pěvců – část 2. pěnicovití – tůňkovití.* – Ed. propria, Hradec Králové, pp. 61–112 [51 pp.].
- KABRNA M. (2015): *Zhodnocení sukcesních ploch na Radovesické výsypce pro účely vyhlášení VKP.* – Ms., 41 pp. + přílohy. [R-PRINCIP Most, s.r.o., Most; depon. in: Městský úřad Bílina]
- ŠTASTNÝ K., BEJČEK V. & HUDEC K. [red.] (2006): *Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice: 2001–2003.* – Aventinum, Praha. 463 pp. + přílohy.
- ŠTASTNÝ K. BEJČEK V. & NĚMEC M. (2017): Červený seznam ptáků České republiky. – *Příroda*, Praha, 34: 107–154.

Obr. 1. Adultní samec sýkořice vousaté (*Panurus biarmicus*). Foto Josef Horák.
Fig. 1. Adult male of bearded tit (*Panurus biarmicus*). Photo by Josef Horák.

Obr. 2. Adultní samice sýkořice vousaté (*Panurus biarmicus*). Foto Josef Horák.
Fig. 2. Adult female of bearded tit (*Panurus biarmicus*). Photo by Josef Horák.

Obr. 3. Juvenilní samec sýkořice vousaté (*Panurus biarmicus*). Foto Jiří Vaník.
Fig. 3. Juvenile male of bearded tit (*Panurus biarmicus*). Photo by Jiří Vaník.

Obr. 4. Juvenilní samice sýkořice vousaté (*Panurus biarmicus*). Foto Jiří Vaník.
Fig. 4. Juvenil female of bearded tit (*Panurus biarmicus*). Photo by Jiří Vaník.

Obr. 5. Křídlo juvenilního jedince sýkořice vousaté (*Panurus biarmicus*). Foto Jiří Vaník.
Fig. 5. The wing of a juvenile specimen of bearded tit (*Panurus biarmicus*). Photo by Jiří Vaník.

Obr. 6. Křídlo adultního jedince sýkořice vousaté (*Panurus biarmicus*). Foto Jiří Vaník.
Fig. 6. The wing of an adult specimen of bearded tit (*Panurus biarmicus*). Photo by Jiří Vaník.